

«Σώμα Δούλον, Νους Ελεύθερος»

Η ελευθερία, η αδέσμευτη σκέψη και η ανεμπόδιστη έκφραση, αποτελεί πρωταρχικό όρο για την ύπαρξη του πνευματικού και καλλιτεχνικού δημιουργού.

Τη θέση αυτή αντικρούει η «αντι-θέση», ο αντίλογος, που υποστηρίζει ότι: μεγάλα πνεύματα και σπουδαία ταλέντα μπόρεσαν να γεννηθούν και να διαλάμψουν μέσα σε συνθήκες ανελεύθερες, σε καθεστώτα τυραννικά. Παραδείγματα - λέει - υπάρχουν πάμπολλα - απ' τον Αίσωπο και τον Επίκτητο που ήταν καθαυτό δούλοι, ως τόσους και τόσους συγκαιρινούς μας, που ζουν και δρουν κάτω από άλλες δουλείες. «Αρα», συμπεραίνουν οι αντιλέγοντες «η ελευθερία δεν είναι απαραίτητη για την άνθηση της μεγαλοφυίας ή της ιδιοφυίας»...

Η αντι-θέση αυτή, όμως, σταματά στην επιφάνεια και ξαστοχά στην ουσία. Γιατί σημασία δεν έχει τόσο η κατάσταση όπου έτυχε να γεννηθείς και να ζεις. Σημασία έχει αν τη δέχεσαι (ή, έστω, την ανέχεσαι) την κατάσταση αυτή, για τον εαυτό σου και για τους άλλους. Σημασία έχει πώς φέρεσαι μέσα στις ανελεύθερες συνθήκες, αν προσφέρεις σ' αυτές... Οι πραγματικές αλυσίδες δεν βρίσκονται στα χέρια μας, αλλά στο νου και την ψυχή μας. Η πραγματική τυραννία αρχίζει απ' την ώρα που συμβιβάζομαστε με την τυραννία, δηλαδή υποτασσόμαστε στην τυραννία.

Μέσα στη μεγαλύτερη ελευθερία, ο άνθρωπος γίνεται ουσιαστικά δούλος, όταν παραδέχεται αδιαμαρτύρητα, έστω και το ενδεχόμενο ν' απεμπολήσει έστω και μόρια της ελευθερίας του και αδιαφορεί αν απεμπολείται η ελευθερία των άλλων... Μέσα στην πιο στυγνή δουλεία, ο άνθρωπος παραμένει ελεύθερος όταν δεν αποδέχεται τη δουλεία και μάχεται εναντίον της... Την υλική υποδούλωση του ατόμου την αναιρεί το άυλο μέρος του, αν μένει αδούλωτο;

«Ει σωμα δούλον, ἀλλ' ο νους ελευθερός» [Κι αν είναι σκλαβωμένο το κορμί, ἀλλ' ο νους είναι ελεύθερος] έλεγε ο Σοφοκλής. Ο Ευριπίδης θα εισχωρήσει περισσότερο: την ελευθερία του νου την εξασφαλίζει και την οχυρώνει προπάντων η Παιδεία, η ουσιαστική πνευματική και πολιτική Παιδεία, η γνώση της ανθρώπινης αξίας και η επίγνωση της πνευματικής δύναμης:

«Κι αν βρίσκομαι μέσα σε συμφορές, ωστόσο η παιδεία μου μ' έκανε ελεύθερο»

Πιο πέρα ακόμα: Ο άνθρωπος είναι κιόλας ελεύθερος απ' την στιγμή που θέλει να είναι ελεύθερος - κι είναι δούλος απ' την ώρα που δεν απαρνιέται τη δουλεία. Γιατί δουλεία είναι η αβουλία για ελευθερία, «δουλεία είναι η υποταγή ενός αδύναμου και δειλού πνεύματος, που δεν διαφεντεύει τη θέληση του».

Αντίθετα, την αμάχητη δύναμη τη δίνει και μόνη η βούληση ελευθερίας, η έφεση ανυποταξίας, η ρήξη με την βίαιη ευταξία.

Έτσι, ελεύθεροι (και αγωνιστές της ελευθερίας) δεν είναι μόνο όσοι μάχονται ανοιχτά την τυραννία, με υλικά όπλα. Είναι κι όσοι - πνευματικοί και καλλιτεχνικοί δημιουργοί, ειδικότερα - κρατάνε το νου τους αδέσμευτο μέσα στη δουλεία και, με το έργο τους, εικονίζουν άμεσα ή έμμεσα την ειδεχθή μορφή της, ιστορούν την αθλιότητα της εξανδραποδισμένης ζωής, διεκτραγωδούν ή σαρκάζουν τον αβίωτο βίο, την «αλλοτρίωση» του ανθρώπου, που καταντά «αντικείμενο ανάμεσα σε αντικείμενα».

Αυτός ο κριτικός στιγματισμός φωτίζει και ξυπνά τους άλλους, σημαίνει τη «σάλπιγγα της σκέψης», συδαιλίζει την εξανάσταση κατά των απάνθρωπων και από-ανθρωπιστικών κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών.

Και γι' αυτό οι κέρβεροι της τυραννίας διώκουν, φυλακίζουν, εξορίζουν, «ψυχοθεραπεύουν» ή κι εκτελούν τους «τολμώντας αει τι κινειν των μη καλως εχοντων», αρνητές ή αμφισβητίες ή απλά κριτές και «ιστορητές» των δουλικών έργων τους. Ξέρουν πως η αθόλωτη ματιά αυτών των δημιουργών «σφάζει όσο και η πιο κοφτερή ρομφαία. Αλλά κι όλοι μας ξέρουμε πως «μια απ' τις μεγάλες λειτουργίες της τέχνης, σε μιαν εποχή τεράστιας μηχανικής δύναμης, είναι να δείχνει πως η ελεύθερη απόφαση υπάρχει και πως ο άνθρωπος είναι ικανός να δημιουργήσει τις καταστάσεις που ποθεί και χρειάζεται».

Μ. Πλωρίτης

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Σε άρθρο σας στο σχολικό περιοδικό ν' αναλύσετε την άποψη του Ευριπίδη «την ελευθερία του νου την εξασφαλίζει και την οχυρώνει προπάντων η Παιδεία, η ουσιαστική πνευματική και πολιτική παιδεία, η γνώση της ανθρώπινης αξίας και η επίγνωση τα πνευματικής δύναμης» (450-600 λέξεις).